

บทที่ 3

เครื่องปั้นดินเผากับเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเกวียน ระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2509

ปัจจัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

จุดเริ่มต้นในการเติบโตและขยายตัวของเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกวียนที่เป็นปัจจัยส่งเสริมและเอื้ออำนวย ที่น่าจะกล่าวถึงทั้งนี้เพราะปัจจัยเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์ต่อเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเกวียน

1. การก่อตั้งโรงเรียนประถมอาชีพอำเภอกะโทก 1 (แผนกช่างปั้น)

พ.ศ. 2477-2481

การเติบโตและขยายตัวของเครื่องปั้นดินเผามีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนประถมอาชีพอำเภอกะโทก (แผนกช่างปั้น) ขึ้นที่คอนมะค่า บ้านเกวียน เป็นการขยับขยายจากโรงเรียนเดิมที่ตั้งอยู่ที่ศาลาวัคบ้านท่าอ่าง (หมู่ 3, 4, 6) ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำตำบลโรงเรียนเดียวของตำบลท่าอ่าง อันเป็นผลเนื่องมาจากนโยบายจัดการศึกษาการอาชีพกสิกรรมที่ประกาศใช้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ขณะที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2469 - 2475) นโยบายนี้ได้เน้นให้โรงเรียนประจำตำบลเปิดสอนและรายงานผลของการจัดการศึกษากสิกรรม 3 เดือน ต่อ 1 ครั้ง¹ (คู่มือฟอร์มภาคผนวก)

ในสมุดหมายเหตุรายวันของโรงเรียนประจำตำบล (นันทท่าอ่าง) ลงวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2471 บันทึกไว้ว่า ได้รับคำสั่งของเจ้าหน้าที่และของนายอำเภอก ความว่า "รับคำสั่งเจ้าหน้าที่ ที่ 5/79 วันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. นี้ ใจความว่า ถึงการศึกษากสิกรรม. . ." และ "คำสั่งนายอำเภอก ที่ 10/3941 วันที่ 21 มีนาคม ส่งสำเนา

¹ สมุดหมายเหตุรายวันโรงเรียนประจำตำบล (นันทท่าอ่าง) เล่ม 1 ลงวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2471, หน้า 31.

รายงานของนายบุญเลื่อน สุกภักดิ์ ครูใหญ่โรงเรียนวัดนาราก 1 ชุค มาให้เพื่อเป็น
 ทางดำเนินการต่อไป² และในสมุคหมายเหตุรายวันของโรงเรียนประจำตำบล
 นันทท่าอ่าง ลงวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2472 ว่าได้รับคำสั่งอำเภอ ความว่า
 "ควยได้รับคำสั่งจังหวัดที่ 907/12074 ลงวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2471 ขอทราบ
 ผลแห่งการศึกษาวิชาซีทกสิกกรรมของโรงเรียนประถมศึกษา ตามแบบรายงานแบบ ก.
 ให้รายงานส่งเปนนงวค 3 เดือนต่อครั้ง ส่วนแบบ ข. เปนแบบรายงานปี . . ." ³
 ซึ่งสั่งให้ ". . . เริ่มปฏิบัติตั้งแต่เดือนนี้เป็นต้นไป" และในการประชุมครูของอำเภอ
 ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2472 มีอยู่หัวข้อหนึ่งเกี่ยวกับการรกสิกกรรม ให้ ". . . สอน
 ความค้วอย่างทางการจัดการศึกษาสิกกรรม แห่งโรงเรียนประถมศึกษา ของจังหวัด
 นครราชสีมา", "ตามคำแนะนำของเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ช้างท้ายพระราชบัญญัติ
 เพิ่มเติม ฉบับที่ 2" และ "ตามสำเนาคำสั่งจังหวัดที่ 19/1167 ลงวันที่ 16 กุมภาพันธ์
 พ.ศ. 2471"⁴ หลังจากนั้นปรากฏว่ามีการทอบสนองนโยบายดังกล่าว ดังจะเห็นได้ว่า
 โรงเรียนต่าง ๆ ในอำเภอระโทกต่างจัดสอนการประถมสิกกรรมพีชผลที่เพาะปลูกได้⁵
 สามารถขายเป็นรายได้ของโรงเรียน ถึงขนาดที่บางโรงเรียนได้รับคำชมเชยจากอำเภอ
 แลโรงเรียนประจำตำบล (นันทท่าอ่าง) กลับไม่ประสบผลสำเร็จ⁶ เนื่องจากสภาพ
 ภูมิลำเนาของโรงเรียนนี้ไม่เหมาะแก่การรกสิกกรรม ดังนั้น นายเขียน แวจันทร จึงเกิด
 แนวคิดที่จะจัดการศึกษาวิชาซีทกสิกกรรม โดยออกสำรวจพื้นที่เพื่อหาข้อมูลที่จะเสนอการ
 จัดการศึกษาดังกล่าว ในที่ประชุมข้าราชการของอำเภอระโทกในวันที่ 18 กันยายน
 พ.ศ. 2473 นายเขียน ได้บันทึกไว้ว่า

² เรื่องเดียวกัน เล่ม 1 ลงวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2471 หน้า 24.

³ เรื่องเดียวกัน เล่ม 1 ลงวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2471 หน้า 31.

⁴ เรื่องเดียวกัน เล่ม 1 ลงวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2472 หน้า 55.

⁵ เรื่องเดียวกัน เล่ม 1 ลงวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2473 หน้า 118.

⁶ เรื่องเดียวกัน เล่ม 1 ลงวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2472 หน้า 85.

"ข้าพเจ้าได้ไปประชุมที่ว่าการอำเภอ ได้แสดงเหตุผลของภูมิลำเนาของโรงเรียนนี้เห็นว่า ควรจะให้มีโรงเรียนสอนหัตถกรรม คือ จัดการปั้นโอ่งอ่าง กระถางน้ำ ก็ควรจะฝึกหัตถกรรม เพราะภูมิประเทศไม่อำนวยให้ กันคาน้ำ และที่ควย

ข้าพเจ้าได้จกรายการเครื่องใช้สำหรับทำส่งไปจังหวัดเพื่อเสนอขออนุญาตสร้าง โรงเรียนกับนายอำเภอแล้ว (เรื่องนี้เรียกว่า เตรียมโครงการที่จะทำต่อไปข้างหน้า)"⁷

แนวความคิดของ นายเขียน แซ่จันทร ที่ จะสร้างโรงเรียนสอนหัตถกรรม ได้ประสบความสำเร็จเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาในปี พ.ศ. 2477 โดยย้ายโรงเรียนไปอาศัยเรียนที่ศาลาวัดค่านเกวียน เพื่อประกอบหัตถกรรม

เกี่ยวกับการสอนวิชาหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา โรงเรียนได้จ้างนายช่างปั้นชาวบ้านเป็น "ครูช่างวิสามันท์" นายพลอย บ่อกระโทกได้เป็นครูช่างปั้นคนแรก อาศัยการยืมอุปกรณ์การปั้นจากชาวบ้านค่านเกวียนในระยะแรก ๆ จนสามารถผลิตออกจำหน่ายมีรายได้เป็นของตนเอง⁸

สำหรับรายละเอียดในการสอน ครูช่างปั้นต้องมาลงเวลาปฏิบัติงานในสมุดพิเศษนอกเหนือจากครูที่สอนประจำ ต้องถือปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการ (การขาด - ลา การมาปฏิบัติงาน) ซึ่งนายเขียน แซ่จันทร บันทึกลงไว้ในปี พ.ศ. 2478 ว่า

⁷ เรื่องเดียวกัน เล่ม 1 ลงวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2475 หน้า 125.

⁸ สมุดหมายเหตุรายวันโรงเรียนบ้านค่านเกวียน (บันทึกทำอ่าง) เล่ม 3 ลงวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2478 หน้า 21.

* นายช่างปั้นชาวพื้นเมืองที่โรงเรียนจ้างสอนวิชาหัตถกรรม (ช่างปั้น) แก่เด็กนักเรียนของโรงเรียนโดยจ้างเป็นลูกจ้างประจำ.

ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งจากกรรมการอำเภอ ให้เปลี่ยนกำหนดเวลาเรียน และเวลา
ทำการของชาวบ้าน ดังรายละเอียดที่ข้าพเจ้าจัดตั้งในต่อไปนี้คือ (การที่ระฆังสัญญาณ)

- . . . เวลา 8.00 น. บอเวลาแก่ครูชาวบ้าน
- . . . " " 8.10 น. บอเตรียมตัว
- . . . " " 8.15 น. บอเข้าที่ทำงาน (สำหรับครูชาวบ้าน)
- . . .
- . . . " " 11.00 น. บอพัก
- . . . " " 11.45 น. บอเตรียมตัว
- . . .
- . . . " " 11.55 น. บอเข้าห้องทำงาน
- . . .
- . . . " " 16.25 น. บอเลิก (ชาวบ้าน)⁹

รายละเอียดในการสอนนั้น จะสอนแทนวิชาการศึกษากรรมดังกล่าวมาแล้วข้างต้น
โดยมีเวรครูชาวบ้านที่ต้องปฏิบัติประจำวัน ดังเช่น

- เวรที่ 1 นายกลิ่น เปลกระโทก
- " 2 นายคูก บมกระโทก
- " 3 นายเลื่อน เพราะกระโทก
- " 4 นายจาง แดงกระโทก

ผลัดเปลี่ยนกันไปตามลำดับ แต่วันที่ประกาศเป็นคั้นไป วันเว้นให้ข้ามไปเสีย
ไม้นับ

1. เมื่อถึงเวรของผู้ใดจะต้องมาเข้ากว่าปกติ นำนาฬิกามาตั้งประจำที่และ
ตั้งให้เดิน พร้อมกับนำสมุดกลางเวลามาควย ให้ลงตามเวลาจริง ๆ และตอนเย็น
นำกลับไปที่บ้านครูใหญ่
2. เครื่องมือที่ใช้ในวันหนึ่ง ๆ เป็นหน้าที่ของเวรจะต้องเก็บล้างเมื่อเลิกแล้ว
3. ความสะอาดในบริเวณโรงเรียน เป็นหน้าที่ของเวรดูแลเสมอ¹⁰

⁹ เรื่องเดียวกัน เล่ม 1 ลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2473 หน้า 37.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2480 หน้า 160.

การสอนนั้น ครูช่างปั้นจะลงมือปั้นเป็นตัวอย่าง ขณะที่การเตรียมวัสดุในการผลิตและการผลิตขั้นต่อนอื่น ๆ นั้น ครูช่างปั้นจะร่วมมือกันกับลูกศิษย์ทั้งแก่การชุกดินจนถึงการปั้นและลงเตาเผา สำหรับการสอนครั้งแรกระหว่างวันที่ 19 เมษายน พ.ศ.2478 ถึงวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ.2478 นั้น ในบันทึกกล่าวว่า " . . . โถลงเตาในคราวนี้ (ที่ 1) โถใหญ่ 18 ลูก กระจ่างปลุกต้นไม้ขนาดกลาง 4 ลูก เล็ก 10 ลูก ครก 22 ลูก กระจ่างใบบัว 30 ลูก ไท 10 ลูก . . . " ¹¹ นับว่าการสอนครั้งนั้นสามารถดำเนินไปได้ดีทีเดียว

การเปิดสอนวิชาช่างปั้นแทนวิชากลีกรมมนี้ นับว่าประสบความสำเร็จเป็นที่พอใจ เมื่อสามารถนำผลผลิตจากการเรียนการสอนไปจำหน่ายเป็นรายได้ของโรงเรียน รายได้ของโรงเรียนเพิ่มขึ้นมากจนพอที่จะซื้อเครื่องมือในการผลิต ¹² และพอที่จะจ้างครูช่างปั้นเพิ่มจากสองคนเป็นสี่คน . . . ลูกค้าของสินค้าเครื่องปั้นดินเผาของโรงเรียนมีทั้งส่วนราชการ และลูกค้าเอกชน ดังเช่น ได้รับความสนใจและการอุดหนุนจาก " . . . ขบวนการอำเภอมาส่งกิจการในการปั้นและเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะของกระจ่างต้นไม้ และให้จัดการส่งให้ทันวันที่ 30 เดือนนี้ " ¹³ หรือ " . . . ตอนเลิกเรียนวันนั้นบรรทุกเวียน 2 เล่ม เพื่อส่งไปจังหวัด . . . " ¹⁴ หรือ " . . . นำบิลของโรงเรียนไปส่งบ้านคุณหญิง เปลี่ยนที่จังหวัด . . . " ¹⁵ เป็นต้น

¹¹ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ.2478 หน้า 24.

¹² " . . . ครูน้อยทุกคนเห็นว่าควรมีเครื่องมือเครื่องใช้ในการชุกดินแต่ก่อน ๆ มา เคยยืมของชาวบ้านใช้ เวลานี้เห็นว่ามีเงินรายได้บ้างแล้ว จึงซื้อเสียม 2 เล่ม จอบ 1 เล่ม รวมเป็นราคา 1.20 บาท . . . " จาก เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ.2478 หน้า 31.

¹³ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2478 หน้า 41.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 29 กันยายน พ.ศ.2478 หน้า 43.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2480 หน้า 169.

ในการผลิตนั้นนายเขียน ยังมีความคิดริเริ่มเปลี่ยนแปลงโดยทำในสิ่งที่ชาวบ้านไม่เคยผลิตมาก่อน "... ข้าพเจ้าได้จัดสร้างแบบพิมพ์กระเบื้องมุงหลังคาที่ทำด้วยดินปั้นโอง่าง ทำได้ในวันนี้ 2 แบบ . . . แคตต้องทดลองทำไปจนกว่าจะสำเร็จ - วิธีที่ข้าพเจ้าคิดจัดการทำเช่นนี้เป็นวิธีใหม่ที่ยังไม่มีใครเคยทำในพื้นที่บ้าน ถ้าทำสำเร็จเห็นว่าคงมีประโยชน์มาก"¹⁶ การทำกระเบื้องดังกล่าว นายเขียนได้ส่งไปให้กรรมการอำเภอคงจะเห็นว่าได้ "... ไซ้ (ไซ้ - ผู้เขียน) นายกลิ่น คงงานถือหนังสือ และกระเบื้องตัวอย่างไปส่งอำเภอ . . ."¹⁷ ในการผลิตเพื่อจำหน่ายของโรงเรียนนั้น นายเขียนมีความคิดที่จะตีตราบอกที่มาของสิ่งของและตรวจสอบจำนวนการผลิต ดังปรากฏว่า "... ได้แกะตัวเลขที่จะตีเป็นเครื่องหมายภาชนะซึ่งได้เสียหายไปในคราวย้ายโรงเรียน แต่เลข 1 ถึง 0 จำนวน 10 ตัว และตราเก่าซึ่งบอกนามจังหวัดหายไปด้วย ข้าพเจ้าจะพยายามหาใช้ให้ภายหลัง . . ."¹⁸

การจัดการสอนหัตถกรรมในโรงเรียนนั้นได้ทำให้โรงเรียนที่มีชื่อเสียงได้รับการยกย่องมาก ข้าหลวงกรรมการภาคอีสานได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับวิชาช่างบ้านดังนี้

ได้มาตรวจโรงเรียนวันนี้พร้อมด้วย กรรมการอำเภอ สารวัตรศึกษา และ นายศิริ ไกรฤกษ์ ครูพลศึกษา รู้สึกพอใจมากที่ได้ทราบว่าโรงเรียนนี้มีผู้อุปการะดี . . .

สิ่งที่น่าสนใจและควรเอาใจใส่ให้ดียิ่งขึ้นก็คือ วิชาปั้น ซึ่งเรามีดินก็เป็นทุนอยู่แล้ว ควรจะฝึกชยับขยายให้เป็นวิชาชีพจริง ๆ ฝึกสอนให้เด็กรู้จักยี่ควาชีพสำหรับเป็นการทำมาหากินต่อไป ซึ่งเป็นจุดประสงค์ของกระทรวงกรรมการที่จะส่งเสริมในวิชาอาชีพอยู่แล้วด้วย¹⁹

¹⁶ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2479 หน้า 91.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2479 หน้า 95.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 หน้า 168.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2478 หน้า 34.

การได้รับการสนับสนุนจากราชการ ทำให้โรงเรียนสอนช่างปั้นได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นโรงเรียนประถมอาชีพกระโทก 1 (หัตถกรรม) ในวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2480 ดังมีรายละเอียดดังนี้

ข้าพเจ้าไปราชการอำเภอ เจ้าหน้าที่สั่งให้ข้าพเจ้าจัดการแบ่งการปกครองของโรงเรียนออกจากกัน คือ ที่โรงเรียนนี้ให้เปลี่ยนนามว่า โรงเรียนประถมอาชีพอำเภอกระโทก 1 (หัตถกรรม) สอนเฉพาะชั้น ป.5 - 6 ส่วนชั้น 2 - 3 - 4 โอนไปขึ้นอยู่ที่วัด และให้นายอิม แมนกระโทก รักษาราชการแทนครูใหญ่ปกครองต่อไป²⁰

อย่างไรก็ตาม การสอนวิชาหัตถกรรมในโรงเรียนนั้นก็ประสบกับปัญหาเนื่องจากครูช่างปั้นชาวพื้นเมืองไม่คุ้นเคยกับการปฏิบัติงานอย่างมีระเบียบ เช่น

. . . ข้าพเจ้า (นายเขียน - ผู้เขียน) ได้ประชุมครุ่่น้อยว่ากล่าวนายพลอย ป่อกระโทก ครูประถมวิสามัญ คือข้าพเจ้าสั่งการให้ทำ ถ้าการสิ่งนั้นเป็นที่ไม่พอใจ นายพลอยก็ไม่ทำ ถึงเวลามาทำการ ถ้านายพลอยมีธุระนายพลอยก็ไม่ทำ ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง ข้าพเจ้าได้เรียกตัวมาแนะนำเสมอ บัดนี้ยังคงเป็นอยู่ ข้าพเจ้าได้พูดในที่ประชุมวันนี้ว่า ถ้านายพลอยไม่พอใจทำการงานให้ลาออกเสีย . . . ถ้าจะทำต่อไปต้องทำให้ดีกว่านี้"²¹

และถึงกับจะจ่ายเงินเดือนของนายพลอย²² นอกจากนั้น ยังมีกรณีของนายเท็ง บ่มกระโทก ขอลาออกในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479 (ก่อนนายพลอยก็ลาออกอีกในเดือนเดียวกัน) . . . ภัยเหตุที่จะต้องทำการปั้นเป็นส่วนตัวเองไม่พอใจในกิจการของโรงเรียน . . . และกรณีของนายคูก ที่ " . . . ขอลา²³

²⁰ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2480 หน้า 138.

²¹ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2478 หน้า 26.

²² เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479 หน้า 128.

²³ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479 หน้า 126.

ไปประชุมหังกำบรรยายเกี่ยวกับการเลือกตั้งชั่วคราว แล้วหายไปทั้งวัน เช่นนั้นนับว่า
เป็นข้อบกพร่องอันสำคัญยิ่ง คือไปควรถือว่าเป็นอันขาด การลาป่วย ลากิจ ต้องถือ
ตามระเบียบการลาของครูเช่นเดียวกัน . . ."²⁴

ปัญหาซึ่งกล่าวจากกล่าวได้ว่า ชาวพื้นบ้านที่เป็นครูช่างปั้นนั้นเป็นผู้คุ้นเคย
กับการทำงานที่เป็นอิสระ เมื่อเข้ามาทำงานในระบบของราชการที่มีระเบียบปฏิบัติ
เป็นแบบแผนจึงไม่คุ้นเคยกับการทำงานในระบบของทางการ ซึ่งจะสะท้อนภาพของผู้คน
ในสังคมชนบทของชุมชนที่มีอิสระในการทำงาน

พบว่าการสอนหัตถกรรมช่างปั้นของโรงเรียนนี้ได้เปิดสอนมาตั้งแต่ปี พ.ศ.
2477 และดำเนินการสอนเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2481²⁵ หลังจากนั้นการเปิดการสอน
ดังกล่าวไม่มีบันทึกไว้ว่า ได้เปิดการสอนอีกทั้งที่ก่อนนั้นได้รับการสนับสนุนจากราชการ
จะด้วยเหตุผลใดไม่ทราบแน่ชัด จากหลักฐานสมุดทะเบียนประวัติโรงเรียนประถมอาชีพ
(แผนกช่างปั้น) พบว่าจำนวนนักเรียนที่น้อยลงในการเรียนวิชาหัตถกรรมกล่าวคือ
ภายหลังจากแยกโรงเรียนแล้วนักเรียนในโรงเรียนช่างปั้นนั้นลดจำนวนน้อยลง
จนกระทั่งโรงเรียนได้หยุดกิจการไปในปี พ.ศ. 2481 การที่จำนวนนักเรียนน้อยลง
นั้นน่าจะเป็นผลมาจากชาวบ้านไม่เห็นความสำคัญของการเรียนวิชาช่างปั้น เนื่องจาก
ชาวบ้านสามารถที่จะสอนเองได้ ไม่จำเป็นต้องพึ่งโรงเรียน จึงทำให้ไม่ส่งบุตรหลาน
เข้าไปเรียนดังปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2480 นั้นมีนักเรียนขาดเรียนเป็นจำนวนมาก²⁶

นอกจากนี้ปรากฏว่านายเชียน แชรินทร์ ได้ย้ายออกจากโรงเรียนดังกล่าว
แต่จะเป็นเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด พอจะสันนิษฐานได้ว่านายเชียน แชรินทร์ น่าจะย้าย

²⁴เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2480 หน้า 171.

²⁵สมุดทะเบียนประวัติโรงเรียนประถมอาชีพ (แผนกช่างปั้น) พ.ศ. 2480 -
2481

²⁶ -
สมุดหมายเหตุรายวันโรงเรียนบ้านค่านเกวียน (บันทึกทำนอง) เล่ม 8
ลงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 หน้า 144.

ไปดำรงตำแหน่งอื่นหลังปี พ.ศ. 2481 (จากสมุดทะเบียนประวัติโรงเรียนประถมอาชีพ
 หัตถกรรมแผนกช่างปั้น ในขณะนั้นนายเขียน ยังดำรงตำแหน่งครูใหญ่ของโรงเรียนตั้ง
 กล้าว - ผู้เขียน) เราจะพบชื่อนายเขียนอีกครั้งจากสมุดหมายเหตุรายวันโรงเรียนบ้าน
 ค่านเกวียน (บันทึกทำอ่าง) ในปี พ.ศ. 2492 นายเขียน จันทภาส (แซ่จันทร) ได้เป็น
 ผู้ตรวจการประถมศึกษาอำเภอ ด้วยเหตุนี้จากกล่าวได้ว่า โรงเรียนตั้งกล้าวไม่มีผู้
 สานต่อ หรือด้วยเหตุที่กล่าวมาข้างต้น (คือไม่มีนักเรียน) ก็อาจจะเป็นได้

อย่างไรก็ตาม การที่ผู้นำท้องถิ่นได้สังเกตเห็นว่าการสอนหัตถกรรมนี้จะเป็น
 ประโยชน์กับเด็กนักเรียนในท้องถิ่นได้มากกว่าการสอนการกลึงกรรม ซึ่งสภาพทาง
 ภูมิศาสตร์ไม่เอื้ออำนวยพอ เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของรัฐก็ดูเหมือนจะให้การสนับสนุน
 จนกระทั่งได้มีการย้ายโรงเรียนได้ทำให้ความเจริญของชุมชนเริ่มเปลี่ยนจากแหล่งเดิม
 (บ้านทำอ่าง หมู่ 3, 4, 6) มาสู่บ้านค่านเกวียน (หมู่ที่ 8, 9) ด้วยการย้าย
 โรงเรียนที่เคยตั้งอยู่ที่บ้านทำอ่าง มายังวัดค่านเกวียนที่อยู่ไกลออกมา อันเป็นบริเวณ
 ที่มีการหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการที่จะทำการสอนวิชา
 "ช่างปั้น" ให้กับนักเรียน

อาจกล่าวได้ว่าหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาค่านเกวียนได้ถูกยกฐานะจากการ
 เป็นเพียงการประกอบหัตถกรรมธรรมดาในท้องถิ่นขึ้นมาเป็นวิชาชีพที่เปิดสอนกันในโรงเรียน
 ของรัฐ ซึ่งจะสอนแก่นักเรียนที่มาจากหมู่บ้านต่าง ๆ เท่ากับเป็นการขยายผู้ที่จะเป็น
 "ช่างปั้น" กระจายออกไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ แต่เนื่องจากลักษณะเฉพาะของดินบ้าน
 ค่านเกวียนซึ่งมีความเหมาะสมสำหรับงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผามากกว่าดินในเขต
 หมู่บ้านอื่น ๆ ทำให้บ้านค่านเกวียนเป็นศูนย์กลางของการหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาของ
 บริเวณแถบนี้ นับได้ว่า "ผู้นำท้องถิ่น" และเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของรัฐได้ร่วมกันยกฐานะ
 ของการทำเครื่องปั้นดินเผาค่านเกวียนให้เป็นที่แพร่หลายอย่างเป็นทางการครั้งแรก
 บนพื้นฐานและความเหมาะสมของบ้านค่านเกวียนเองซึ่งมีพร้อมอยู่แล้ว ทั้ง "ช่างปั้น"
 และเนื้อดิน สิ่งเหล่านี้ประกอบกันเป็นรากฐานให้กับการเติบโตของหัตถกรรมเครื่อง
 ปั้นดินเผาที่จะเกิดขึ้นในระยะต่อมา

แม้ว่าโรงเรียนประถมอาชีพอำเภอกะโทก 1 (แผนกช่างปั้น) จะยุติบทบาทลงในปี พ.ศ. 2481 แต่ผลงานของโรงเรียนยังคงมีผลกระทบสืบมา โดยโรงเรียนมีส่วนสำคัญในการทำให้เครื่องปั้นดินเผาบ้านควนเกวียนเป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้น เช่น ในระหว่างที่เปิดสอนอาชีพช่างปั้น โรงเรียนได้ส่งเครื่องปั้นดินเผาไปขายให้แก่หน่วยราชการและบุคคลต่าง ๆ ในจังหวัดนครราชสีมาทั้งใกล้ไกลมาแล้ว หรือในเวลาที่มีงานท้าวสุรนารีซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในเดือนมีนาคม โรงเรียนก็จะส่งผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของโรงเรียนไปออกร้าน และจำหน่ายในงานนี้เป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียน เช่น ในปี พ.ศ. 2479 ปรากฏในสมุททนายเหตุรายวันของโรงเรียนว่า " . . . งคปั้นข้าวคราวเพราะเอาของไปขายในงานท้าวสุรนารีที่จังหวัดเสีย. . . " ²⁷ การที่โรงเรียนมีบทบาทในการทำให้เครื่องปั้นดินเผาบ้านควนเกวียนเป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้นเช่นนี้ คงมีส่วนทำให้มีผู้สนใจเข้ามาลงทุนผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อขายอย่างจริงจังนับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ดังจะได้อธิบายถึงต่อไป

นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสนใจว่า อภิศครูใหญ่โรงเรียนประถมอาชีพอำเภอกะโทก 1 (แผนกช่างปั้น) ผู้ซึ่งผลักดันให้โรงเรียนเปิดสอนวิชาช่างปั้นมาแต่แรก คือ นายเชียน แซ่จันทร์ (ต่อมาเปลี่ยนนามสกุลเป็นจันทร์ภาส) ยังคงมีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพและศิลปะเครื่องปั้นดินเผาของบ้านควนเกวียนให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายสืบต่อมา แม้ว่าจะได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ตรวจการประถมศึกษาอำเภอกะโทกแล้ว เช่น ในปีพ.ศ. 2494 นายเชียน จันทร์ภาสได้รับมอบหมายจากนายไสว ไชยคุณา นายอำเภอกะโทก ให้เป็นผู้นำช่างปั้นชาวบ้านควนเกวียนไปแสดงวิธีทำเครื่องปั้นดินเผาที่กรุงเทพฯ ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ ปรากฏหลักฐานในสมุททนายเหตุรายวันของโรงเรียนบ้านควนเกวียนซึ่งครูใหญ่ขณะนั้นได้บันทึกเกี่ยวกับบทบาทของนายเชียนในเรื่องนี้ไว้ว่า " . . . นายเชียน จันทร์ภาสมาติดต่อกองการกับข้าพเจ้าโดยขอความช่วยเหลือให้ข้าพเจ้าหาคลังสำหรับใส่เครื่องใช้และเครื่องอุปกรณ์ในการที่จะส่งไปแสดงการทำเครื่องปั้นดินเผาที่กรุงเทพฯ ข้าพเจ้าได้จัดหาให้ . . . " ²⁸

²⁷ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2479 หน้า 131.

²⁸ เรื่องเดียวกัน เล่ม 9 ลงวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 หน้า 62.

2. ภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง พ.ศ. 2484-2486

ภาวะสงครามโลกครั้งที่สองนั้นมีผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างมากและชุมชนเล็ก ๆ ในสังคมไทย เช่น บ้านคำนเกวียน ก็ถูกกระทบด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง สินค้าจำเป็นบางอย่างที่ไทยสั่งเข้ามาจากต่างประเทศ เริ่มขาดแคลนอันเนื่องมาจากสงคราม โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ทั้งของรัฐวิสาหกิจ และของเอกชนต้องประสบปัญหาทางการเงิน เช่น ปัญหาภัยจากการโจมตีของข้าศึก และการขาดแคลนวัตถุดิบ เคมีภัณฑ์ เครื่องจักรอุปกรณ์การผลิตและเชื้อเพลิง²⁹

ความขาดแคลนสินค้าต่าง ๆ นั้นปรากฏทั่วทั้งสังคมไทย ในหัวเมืองอีสานเองก็ขาดแคลนเช่นกัน ดังปรากฏว่ามีภาวะเงินเฟ้อค่าครองชีพสูงขึ้นมากทั่ว ๆ ไป ในจำนวนสินค้าที่ขาดแคลนนั้น มีสินค้าที่จำเป็นสำหรับชนบทก็คือ น้ำมันก๊าด ซึ่งแต่เดิมนั้นประเทศไทยต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ เมื่อญี่ปุ่นเข้าประเทศไทยในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 นั้น ญี่ปุ่นได้เข้าควบคุมการค้าทางทะเลของไทยไว้หมด ตัดเส้นทางการค้าของไทยกับประเทศอื่น ๆ ทั้งยังบังคับให้ไทยค้าขายกับญี่ปุ่นประเทศเดียว น้ำมันก๊าดจึงขาดแคลน

ปัญหาการขาดแคลนน้ำมันก๊าดเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชนในแถบโคราช เพราะชุมชนในบริเวณนี้เคยใช้น้ำมันก๊าดปีละมาก ๆ เท่าที่พบหลักฐานปรากฏว่าน้ำมันก๊าดที่ส่งมายังโคราชโดยทางรถไฟ ระหว่างปี พ.ศ. 2455 - 2469 นั้น มีปริมาณไม่ต่ำกว่าปีละ 559 ตัน และบางปีมีปริมาณถึง 1,085 ตัน ดังตาราง

²⁹ รายงานพิเศษ เศรษฐกิจนิยมไทยยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475, " ศิลปวัฒนธรรม 7, 1 (พฤศจิกายน 2528) : 78.

ตารางแสดงปริมาณสินค้าที่สถานีรถไฟโคราชได้รับและจัดส่งในระหว่างปี พ.ศ.2446-2469³⁰
(เฉพาะน้ำมันก๊าด)

ปี พ.ศ.	ปริมาณสินค้า(ตัน)		ปี พ.ศ.	ปริมาณสินค้า(ตัน)	
	ได้รับ	จัดส่ง		ได้รับ	จัดส่ง
2446	277	-	2458	864	-
2447	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	2459	882	-
2448	370	-	2460	ไม่มีข้อมูล	-
2449	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	2461	610	12
2450	"	"	2462	659	-
2451	"	"	2463	596	-
2452	"	"	2464	690	-
2453	"	"	2465	559	-
2454	"	"	2466	849	-
2455	707	-	2467	986	-
2456	882	-	2468	1,085	-
2457	882	-	2469	965	-

³⁰ รวบรวมจาก ภาคผนวก ฉ. " รายงานรถไฟ ปี พ.ศ.2446, " ภาคผนวก ช. " รายงานรถไฟ ปี พ.ศ.2448, " ภาคผนวก ซ. " รายงานรถไฟ ปี พ.ศ.2455-2459, " ภาคผนวก ฅ. " รายงานรถไฟ ปี พ.ศ.2461, " ภาคผนวก ฉ. " รายงานรถไฟ ปี พ.ศ. 2461-2465, " และ ภาคผนวก ฎ. " รายงานรถไฟ ปี พ.ศ.2465-2469, " ใน ชุมพล แนวจำปา, " การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน พ.ศ.2443-2468, " หน้า 278 - 307.

จากการวางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ชุมชนในเขตโคราชในช่วงปี พ.ศ. 2446 - 2469 มีการใช้น้ำมันก๊าดเป็นปริมาณมากและเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงคาดได้ว่า หลังปี พ.ศ. 2469 จนกระทั่งถึงช่วงก่อนที่ไฟฟ้าจะเข้ามาใน มีแนวโน้มที่จะใช้น้ำมันก๊าดเป็นปริมาณเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการขาดแคลนน้ำมันก๊าดในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองจึง เป็นปัญหาสำคัญของชุมชนในเขตนี้

ดังนั้นชาวชนบทจึงพยายามแก้ไขปัญหาคารขาดแคลนน้ำมันก๊าด ได้แก่ การดัดแปลงให้ใช้วัสดุอย่างอื่นแทน โดยเฉพาะไขมันสัตว์ เช่น ใช้น้ำมันหมู การใช้น้ำมันหมูนี้เองที่ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องภาชนะที่ใช้ เนื่องจากน้ำมันหมูนั้น จะใช้กับตะเกียงกระป๋องที่ทำด้วยโลหะ (ซึ่งแต่เดิมเคยใช้กับน้ำมันก๊าด) ไม่ได้ผล นอกจากปัญหาการขาดแคลนน้ำมันก๊าดแล้ว ภาชนะอื่น ๆ ก็ขาดแคลน เช่น จาน ชาม และอื่น ๆ อีกมาก

ความขาดแคลนเครื่องอุปโภคต่าง ๆ นี้เอง จึงเกิดความพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวในชุมชนต่าง ๆ รวมทั้งชุมชนบ้านเกวียนค้อย ชุมชนบ้านเกวียนไค้ ผลิตตะเกียงดินเผาที่ใช้กับน้ำมันหมูได้ และยังมีผลิตจานชาม เพื่อทดแทนภาวะการขาดแคลน ด้วยเหตุที่เครื่องปั้นดินเผาสามารถเปลี่ยนรูปแบบได้ง่าย ในขณะเดียวกัน ก็ยังคงผลิตภาชนะใช้สอยในรูปแบบเดิม เช่น โอง อ่าง กระจ่าง ไท ครกตำหมาก กระบะ (ใช้สำหรับล้างจาน) กระจ่างรินน้ำข้าว กระจ่างแช่หอยค้าย คนโทใส่น้ำ รอสสำหรับฝนขมิ้น " โทน " ที่ใช้ในการเล่น " รำโทน "

ตะเกียงน้ำมันหมูน่าจะตอบสนองภาวะดังกล่าวได้ดี ทั้งนี้เป็นภาชนะที่มีความจำเป็นในการให้แสงสว่างกับชาวชนบทโดยทั่ว ๆ ไป ที่ต้องพึ่งแสงสว่างในเวลากลางคืนจากแสงไฟของตะเกียง นอกเหนือจากตะเกียงน้ำมันหมู จานชามแล้ว ภาชนะที่ผลิตในขณะนั้นยังใช้ทดแทนภาชนะอย่างอื่นได้ เช่น กระจ่างแช่หอยค้ายสำหรับหอยค้ายเมื่อเกิดการขาดแคลนหอยค้ายในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง

* " รำโทน " นั้นเกิดขึ้นจากภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง และความนิยมเล่นก็ได้ถูกบันทึกไว้ในบันทึกโรงเรียนบ้านบ้านเกวียน (บันทึกทำนอง) ของวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2486 หน้า 79. ว่า " . . . มีการร่ำเรีงรำโทนสลับกับเพลงโคราช . . . "

ผู้คนที่กลับมาทอเสื้อผ้าสวมใส่เอง กระจ่างแน่หลอกค้ายจึงทอบสนองภาวะดังกล่าว
ไว้ก็ดี ตะบันหมากที่ผลิตด้วยเครื่องปั้นดินเผา ก็ใช้ทดแทนตะบันหมากที่ทำด้วยโลหะ
ไว้ก็ดีเช่นกัน 31

การผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเพื่อสนองตอบภาวะความขาดแคลนอันเนื่องมา
จากสงครามดังกล่าว จึงทำให้เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นมานั้นเป็นที่ต้องการของชุมชนอื่น ๆ
มีการซื้อขายกันมาก จนกระทั่งมีผู้สนใจมาลงทุนประกอบการค้าเครื่องปั้นดินเผา เช่น
พระสมรรถบริหาร นายอำเภอกำ นายบุญ เพราะพิชิต นายอ่อง คุ้มจอหอ นายเหิงยม
มโหธร³² ซึ่งการลงทุนของนายทุนกลุ่มนี้จะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาย
หลังจึงจะกล่าวต่อไป

ภาวะของสงครามโลกครั้งที่สองนั้น มีผลกระทบคือชุมชนค่านเกวียนอีก
ประการหนึ่งคือ ในระหว่างสงคราม ประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาภัยของสงคราม
เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศ
ไทยและประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 ภัย
จากสงครามที่ประเทศไทยประสบก็คือ การทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรตามจุด
ยุทธศาสตร์ และหัวเมืองที่มีกองกำลังของญี่ปุ่น เมืองนครราชสีมาที่อยู่ในจุดยุทธศาสตร์
ที่ฝ่ายสัมพันธมิตรมีเป้าหมายโจมตีทางอากาศด้วย ทำให้ผู้คนภายในตัวเมืองต้องอพยพ
หนีภัยสงครามสู่เขชนบทที่ปลอดภัยจากภัยของการโจมตีทางอากาศของฝ่ายสัมพันธมิตร

หมู่บ้านค่านเกวียนก็เป็นแหล่งหนึ่งที่ผู้อพยพหนีภัยสงครามใช้เป็นที่หลบภัย ทั้งนี้
เพราะหมู่บ้านค่านเกวียนตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองนครราชสีมามากนัก นายบัน บุญเนตร
เป็นผู้นั่งในจำนวนผู้อพยพหนีภัยสงครามมาอยู่ที่บ้านค่านเกวียน หลังจากสงครามโลก
ครั้งที่สองสงบลงในปี พ.ศ. 2488 นายบัน บุญเนตร ไม่ไ้กลับตัวเมืองนครราชสีมา

31 สัมภาษณ์ นายไร่ ปายกระโทก อายุ 85 ปี เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ.

32 สัมภาษณ์ นายเปี้ย ป้อกระโทก อายุ 56 ปี เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.

แต่ยังคงปักหลักอาศัยอยู่ในบ้านค่านเกวียน และได้ประกอบการค้าเครื่องปั้นดินเผา ปัจจุบันนี้เป็นเจ้าของร้านไทยอิม ทั้งอยู่บริเวณแหล่งร้านค้าเครื่องปั้นดินเผาริมถนนสาทรนครราชสีมา - โชคชัย³³

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าสภาพการณ์ขาดแคลนสินค้าที่เกิดขึ้นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของบ้านค่านเกวียนที่สามารถผลิตสินค้าขึ้นมาตอบสนองภาวะการขาดแคลนสินค้าดังกล่าวมาแล้ว ในขณะที่เกี่ยวกับการที่ค่านเกวียนเป็นสถานที่อพยพหลบภัยสงคราม ผู้อพยพบางคนเมื่อสงครามเลิกแล้วมิได้ค่อยพากลับ แต่ได้ตั้งหลักแหล่งประกอบการค้าเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านค่านเกวียนเลย อย่างกรณีของนายปั้น บุญเนตร หรือพระสมรรถนบริหารดังกล่าวแล้วข้างต้น ทำให้เกิดการลงทุนโดยผู้ประกอบการค้าเครื่องปั้นดินเผาในระดับหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชุมชน ทำให้มีการขยายตัวการผลิตมากขึ้นดังจะกล่าวในส่วนต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงทางค่านเศรษฐกิจของชุมชนค่านเกวียน พ.ศ. 2484 - 2509

ในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2484 - 2509 ผลมาจากภาวะสงครามได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชนค่านเกวียนอันเนื่องมาจากการค้าขายเครื่องปั้นดินเผา ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่จะนำมาศึกษาคือ ความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มผู้ประกอบการผลิต การขยายตัวของแหล่งผลิตและผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา

³³ สัมภาษณ์ นายปั้น บุญเนตร อายุ 68 ปี วันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2529

1. ความเปลี่ยนแปลงในกลุ่ม "ผู้ประกอบการ"*

ความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มผู้ประกอบการผลิตในช่วงเวลา พ.ศ. 2484 - 2509 เป็นผลทำให้มีความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจภายในชุมชน กลุ่มผู้ประกอบการผลิตในระยะหลัง พ.ศ. 2484 นั้นมีความแตกต่างไปจากกลุ่มผู้ประกอบการผลิตก่อนหน้า พ.ศ. 2484 ความเปลี่ยนแปลงในกลุ่ม "ผู้ประกอบการ" นั้นกล่าวได้ว่ามีจุดกำเนิดจากชาวจีน

จากคำบอกเล่าของนายพรหม กิตติเวทย์ยานุสรณ์ กำนัน ต.ท่าอ่าง ได้เล่าให้ฟังว่า ชาวจีนคนแรกที่มาตั้งร้านขายของในชุมชนตำบลเกวียนไค้แก่นายจักชิน แซ่ตั้ง มาตั้งโรงเรือนขายและรับซื้อสินค้าตลอดจนแลกเปลี่ยนสินค้ากับชาวบ้านตำบลเกวียนไค้ก่อน ได้มีชาวจีนสี่พี่น้องแซ่ไค้ ไค้แก่นายลัก นายท่า นายสี นายโหว้ว โดยมีพี่คนใหญ่เข้ามา ก่อน ไค้แก่นายลัก ทิศตามด้วยนายท่า เมื่อกิจการค้าเจริญขึ้นก็รับเอาน้องอีก 2 คนเข้ามา ซึ่งการเข้ามาของชาวจีนแซ่ไค้ เป็นระยะเวลาใกล้เคียงกับการเข้ามาของนายจักชิน แซ่ตั้ง การทำการค้าก็คล้ายคลึงกันคือรับซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้ากับชาวบ้านในชุมชนตำบลเกวียนไค้ และชุมชนใกล้เคียง ชาวจีนกลุ่มแรกจะเข้ามาในราวปี พ.ศ. 2470³⁴

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาประกอบการค้าในชุมชน มีชาวจีนที่เข้าไปมีบทบาทต่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผาไค้แก่นายโหว้ว แซ่ไค้ และก่อนปี พ.ศ. 2480 นายโหว้วก็ได้ผูกขาดการแลกเปลี่ยนสินค้ากับเครื่องปั้นดินเผากับชาวบ้านแล้ว และเป็นผู้ประกอบการ

*ผู้ประกอบการผลิตในช่วง พ.ศ. 2484 - 2509 หมายถึงผู้ถือหุ้นในการผลิตให้แก่ชาวบ้านตลอดจนการอำนวยความสะดวกในการดำรงชีพให้ด้วย และเมื่อถึงเวลาใช้คืน ชาวบ้านจะคืนให้ในรูปของผลผลิตเครื่องปั้นดินเผา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถือหุ้นและผู้ถือหุ้นคืนนั้น จะไม่มีการควบคุมกัน ซึ่ง "ผู้ประกอบการหลังปี พ.ศ. 2509" จะมีลักษณะเป็นการควบคุมโดยตรง ลูกจ้างผู้ถือหุ้นทำการควบคุมจะรับเงินเป็นรายชิ้นเป็นค่าตอบแทนและผู้ควบคุมจะเป็นเจ้าของโดยตรง

³⁴ สัมภาษณ์ นายพรหม กิตติเวทย์ยานุสรณ์ อายุ 60 ปี เมื่อวันที่ 14 มีนาคม

รายใหญ่รายหนึ่งในช่วง พ.ศ. 2484 - 2509 ด้วย นายโหวง หรือแป๊ะโหวงนั้น ได้เข้ามามีบทบาทต่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โคนการให้สิ่งของเครื่องใช้ไปใช้ก่อนและรับซื้อหรือออกทุนให้ เวลาชาวบ้านมาใช้ดินก็จะใช้เป็นที่เครื่องปั้นดินเผา โดยจะคิดราคาจากความสมบูรณ์มากน้อยของเครื่องปั้น การแลกเปลี่ยนในลักษณะนี้สามารถทำอะไรให้แก่แป๊ะโหวงเป็นอย่างมาก เนื่องจากจะได้อะไรทั้งจากสินค้าที่ให้ไปใช้ก่อนและจากการขายเครื่องปั้นดินเผา อย่างไรก็ตาม การดำเนินการให้ทุน ให้สิ่งของไปใช้ก่อนเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้าน จึงทำให้ชาวบ้านมีทรัพย์สินที่ก็คือแป๊ะโหวง ถึงกับมีคำกล่าวที่ 35 ว่า "แก่เลี้ยงคนเกือบหมกทั้งบ้านก้านเกวียน ใครไม่มีข้าวสารก็ไปเอากับแก่ก่อน" จากการประกอบการค้าขายในลักษณะดังกล่าวซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า "แป๊ะโหวง" เป็นนายทุนรายใหญ่ที่ควบคุมแรงงานและพื้นที่บริเวณแหล่งผลิตเดิมของชาวบ้านก้านเกวียนเกือบทั้งหมด (บริเวณมูลหลงซึ่งเป็นแหล่งผลิตริมฝั่งแม่น้ำมูลด้านตะวันออกของหมู่บ้าน)

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากภาวะของสงครามดังได้กล่าวมาแล้ว จึงมีผู้ให้ความสนใจในการที่จะประกอบการผลิต ปรากฏว่ามีนายทุนจากภายนอกเข้ามาประกอบการผลิต เช่น พระสมรรตบริหาร อดีตนายอำเภอกระโทก ได้เข้ามาดำเนินการ โดยให้ทุนในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแก่ชาวบ้าน นายบุญ บุญเนตรผู้ซึ่งอพยพหลบภัยสงครามจากโคราชมาอยู่ที่บ้านก้านเกวียน นายบุญ เพาะพินิจ "เขยบ้าน" ที่มาเป็นผู้ประกอบการ นายเหี้ยม มโหธร "เขยบ้าน" ที่เข้ามาเป็นผู้ประกอบการ นายอ่อง คุ้มจอหอ เขยบ้านเขยกัน แต่เนื่องจากไม่สามารถแทรกเข้าไปในเขตการผลิตเดิมที่อยู่ในอิทธิพลของแป๊ะโหวง นายทุนกลุ่มใหม่จึงต้องหันมาประกอบการผลิตทางบ้านตะวันออกของหมู่บ้านที่เรียกว่า "ป่าบง" อันเป็นเขตที่ผู้คนตั้งถิ่นฐานน้อย ต่อมาเมื่อมีการขยายการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ "ป่าบง" แหล่งผลิตใหม่จึงเติบโตขึ้นมาในช่วงหลังปี พ.ศ. 2499 ในช่วงเวลานั้นนายทุนเหล่านี้ประกอบการอยู่ คือ ช่วงเวลา พ.ศ. 2484 - 2509 นั้นจำนวนคนงานของพระสมรรตบริหารจะมีอยู่ประมาณ 50 คน คนงานของนายบุญ เพาะ

พินิจ ประมาณ 20 คน คนงานของนายอ่อง คุ้มจอหอ มีประมาณ 30 คน คนงานของ นายเหี้ยม มโหธร มีประมาณ 50 คน³⁶ และคนงานอีกฟากหนึ่งของแหล่งผลิตคือ มูล หลงนั้นเป็นคนงานของแป๊ะโหวงจำนวน 200 คน³⁷

ส่วนคนในท้องถิ่นเองที่สามารถพัฒนาตนเองมาเป็นนายทุนได้นั้นมีอยู่ 1 คน คือ นายเปี้ย ป้อกระโทก ผู้เริ่มเข้าเกี่ยวข้องกับกิจการการผลิตเครื่องปั้นดินเผาโดยเป็น ลูกมือ ต่อมาเป็นช่างปั้นอยู่กับแป๊ะโหวง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2498 นายเปี้ยได้รับการ สนับสนุนเงินทุนจากแป๊ะโหวงมาลงทุนทำกิจการผลิตเครื่องปั้นดินเผา³⁸ กิจการของนาย เปี้ยได้ค่อย ๆ เติบโต ก่อน พ.ศ. 2504 - 2510 นายเปี้ยก็สามารถเข้าไปครอบครอง พื้นที่บริเวณเขตป่าสงวนที่นายทุนผู้ประกอบการกลุ่มที่สองตั้งตัวเปิดกิจการอยู่ ในช่วงนี้ นายเปี้ย ป้อกระโทก มีคนงานในสังกัดประมาณ 200 คน เพราะฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า นายทุนผู้ประกอบการผลิตและค้าเครื่องปั้นดินเผา ก่อนหน้าเวลาที่นักวิชาการ-นักออกแบบจะเข้ามาเปลี่ยนรูปทรง และบุกเบิกตลาดกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มใหม่ขึ้น การผลิตเครื่องปั้น ดินเผาของชุมชนค่านเกวียน มีนายทุนผู้ประกอบการรายสำคัญ ๆ 2 ราย ครอบครองพื้นที่ การผลิตแยกกัน คือ แป๊ะโหวง เป็นผู้ประกอบการรายใหญ่ในเขตแหล่งผลิตเดิม (มูลหลง) และนายเปี้ย ป้อกระโทก เป็นผู้ประกอบการรายสำคัญในเขตแหล่งผลิตใหม่ (ป่าสงวน)

ส่วนชาวบ้านค่านเกวียนที่มีทุนเป็นของตนเองนั้นไม่จำเป็นต้องพึ่งพานายทุนที่ เข้ามาประกอบการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เขาก็สามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้อย่างมี อิสระ คือ จะขายให้กับนายทุนที่เข้ามาประกอบการค้าภายในหมู่บ้าน หรือ จะขายให้แก่ ผู้ซื้อโดยตรงก็ได้ อย่างไรก็ตามผู้ผลิตแบบนี้มีอยู่ไม่มากนัก การผลิตจะทำในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวในนาไว้ขายให้แก่ผู้ซื้อ ซึ่งผู้ซื้อส่วนใหญ่จะเข้ามาซื้อในฤดูแล้ง

³⁶ สัมภาษณ์ นาย เปี้ย ป้อกระโทก 12 มีนาคม 2530.

³⁷ เรื่องเดียวกัน

³⁸ เรื่องเดียวกัน

สำหรับตลาดหลักในการซื้อขายเครื่องปั้นดินเผาระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2509 ส่วนใหญ่เป็นการซื้อขายภายในบ้านค่านเกวียน โดยจะมีกองเกวียนจากชุมชนโดยรอบเดินทางมาซื้อเครื่องปั้นดินเผาที่ร้านค้าของนายทุนในตำบล ซึ่งเป็นจุดที่สะดวกแก่การเดินทาง กองเกวียนเหล่านี้จะมาจากเมืองนางรอง บุรีรัมย์ เสดภูมิ ชัยภูมิ พิมาย โนนไทย ยองแยง พระพุทธ จักราช ฯลฯ เพื่อจัดซื้อภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเมื่อใกล้ถึงของเรียบร้อยแล้วจึงเดินทางกลับ

นอกจากนั้นการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนก็ยังปรากฏอยู่ ผู้ผลิตบางราย หรือหมู่บ้านที่อยู่รอบ ๆ ที่มีได้มีการผลิตก็สามารถที่จะซื้อโถงและภาชนะอื่นๆจากบ้านค่านเกวียนเพื่อนำไปแลกข้าวยังชุมชนอื่น ๆ เช่น บ้านท่าอ่างจะบรรทุกหินมาขายให้บ้านค่านเกวียนแล้วจะซื้อโถงไปแลกข้าวจากชุมชนอื่น โดยบรรทุกโถงไปกับกองเกวียนเดินทางเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มละ 5 เล่มบ้าง 10 เล่มบ้าง ใช้เวลาเดินทางไปแลกสินค้ากับชุมชนอื่นทั้งขที่ยาวไปและเที่ยวกลับ รวมใช้เวลาประมาณ 7 - 10 วัน จะช้าหรือเร็ว ทั้งนี้แล้วแต่ว่าสินค้าที่นำไปจะหมดลงเมื่อใด

อัตราการแลกเปลี่ยนสำหรับสินค้าในแถบเมืองนางรอง เมืองบุรีรัมย์ เมืองตะลุง เมืองประโคนชัย . คือ โถงมอญ (ใส่น้ำคั้น) 1 ใบ แลกข้าวได้ 1 กระสอบ เกวียน 1 เล่ม บรรทุกโถงได้ 6 ลูก ดังนั้นเกวียน 1 เล่ม จะบรรทุกโถงไปแลกข้าวได้ไม่เกิน 6 กระสอบ ในขณะที่โถงราคาลูกละประมาณ 2.50 บาท³⁹

ตลาดหลักอีกแห่งหนึ่งที่ผู้ผลิตสามารถนำผลผลิตไปจำหน่ายได้ คือ ตัวเมืองนครราชสีมา (โคราช) โดยบรรทุกเกวียนหรือหาบค้ายแรงงานคนเดินทางค้ายเท้าไปขายยังตัวเมืองโคราช คนหนึ่ง ๆ สามารถหาบโถงได้ 2 ลูก ราคาซื้อขายโถงภายในบ้านค่านเกวียนคู่ละ 5 บาท แต่ถ้าหาบไปขายที่ประตูไชยณรงค์(ประทุม) ซึ่งมีพ่อค้ามารับซื้อโดยตรง จะขายได้คู่ละ 7 บาท⁴⁰

³⁹สัมภาษณ์ นายพรหม ภิกขิเวทยานุสรณ์ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2530

⁴⁰สัมภาษณ์ นายบัน บุญเนตร เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2529.

ลักษณะการดำเนินการของผู้ประกอบการจะเป็นลักษณะที่คงพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน
และกันระหว่างนายทุนท้องถิ่นกับชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะนายทุนเหล่านี้ไม่ต้องพึ่งสถาบัน
การเงินที่เป็นระบบเหมือนกับผู้ประกอบการในช่วงหลังปี พ.ศ. 2509 เงินทุนหมุนเวียน
เป็นเงินทุนของตนเองที่ออกมาหมุนเวียนทางการค้า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับนาย
ทุนเป็นระบบกุดธรรมรักษาสัญญากันด้วยความเชื่อถือ ซึ่งต่างออกไปจากเงินทุนของ
สถาบันการเงินที่มีขบวนการซับซ้อนกว่า และคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดที่จะได้รับ

เงินทุนส่วนใหญ่ในสมัยก่อนปี พ.ศ. 2509 จะอยู่ในลักษณะของค่าสิน ซึ่งค่าสิน
ในระยะนี้จะอยู่ในระดับ 8 เล่มเกวียน คือ 100 บาท หรือ สิ่งของเครื่องใช้ที่ผู้ผลิตเอา
มาใช้ก่อนแล้วคืนให้ในรูปผลผลิตเครื่องปั้นดินเผา

หลังจากปี พ.ศ. 2499 ได้มีการขยายการผลิตและแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา
ทั้งนี้เพราะมีนายทุนเข้ามาประกอบการหลายราย ทำให้การจัดหาทุนทำได้สะดวกขึ้น
ชาวบ้านจึงหันมาประกอบการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพิ่มจำนวนมากขึ้น การแบ่งปันรายได้
หรือผลประโยชน์จะเท่ากันกันในรูปของตัวเงินเป็นส่วนใหญ่ เมื่อการผลิตขยายตัวขึ้น
สภาพการจ้างงานก็มีมากขึ้น มีการจ้างช่างปั้นใหม่มาทำงานให้โดยคิดค่าจ้าง เป็นรายชิ้น
อย่างเช่น ราคาค่าจ้างปั้นโอ่งใบละ 1.50 บาท ราคาค่าดินและคนชุกดินเกวียนละ
10 บาท ค่าคนงานใส่ไฟวันละประมาณ 3.00 - 4.00 บาท อย่างไรก็ตามในช่วง
ระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2509 การวางแผนงานก็ยังคงปรากฏในชุมชนบ้านเกวียน 41

41 สัมภาษณ์ นายพรหม กิตติเวทยานุสรณ์ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2530

2. การขยายตัวของแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ภายหลังจากการเกิดการประกอบการค้ากลุ่มนายทุนที่เข้ามาประกอบการนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผาหลายด้าน กล่าวคือ จากเดิมก่อนปี พ.ศ. 2484 นั้น พื้นที่ที่ใช้ในการประกอบการเครื่องปั้นดินเผาจะจำกัดตัวอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลที่มีชื่อเรียกว่า "มูลหลง" , "กุกน้อย" , "ตะกุก - ตะเกียก" ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีระยะห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร (ดูภาพที่ 1) แหล่งผลิตแถบนี้ไม่สามารถที่จะผลิตได้ตลอดปี เพราะมีปัญหาน้ำล้นฝั่งของแม่น้ำมูลในฤดูน้ำหลาก ทำให้น้ำเข้าในเตา กับปัญหาเตาเป็ยกัน จึงปรากฏอยู่ในบันทึกประจำวันโรงเรียนบ้านค่านเกวียน ในปี 2477 ว่า ". . . นานักเรียนชนเข้าชั้นจาลเตา ยังลงเผาไม่ได้ จำเป็นต้องรอไปอีก"⁴² ทำให้บริเวณดังกล่าวใช้ผลิตได้ปีละ 3 - 5 เดือน

ในระหว่างและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีนายทุนจากที่อื่นเข้ามาประกอบการค้าเครื่องปั้นดินเผา เช่น พระสมรรตบริหาร นายบุญ เพาะพินิจ ฯลฯ นายทุนที่เข้ามาใหม่ไม่สามารถเข้าไปดำเนินการในการลงทุนให้กับผู้ประกอบการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลได้ จึงขยายเนื้อที่ออกมาผลิต บริเวณค่านตะวันตกของหมู่บ้านที่เรียกว่า "ป่าบง" ซึ่งมีจอมปลวกที่ใช้สำหรับชุกเตาเผาเป็นจำนวนมาก และที่สำคัญคือบริเวณนี้ น้ำที่ท่วมล้นฝั่งแม่น้ำมูลไม่สามารถท่วมถึงแหล่งผลิตในบริเวณดังกล่าว ผู้ที่ประกอบการผลิตยังสามารถผลิตเกือบตลอดทั้งปี (ดูภาพที่ 2) การขยายตัวทางด้านเนื้อที่ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในช่วงหลังจากปี พ.ศ. 2484 จึงปรากฏชัดเจนมากขึ้นทางด้าน การขยาย

เนื้อที่ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผามีแหล่งอยู่ 2 แหล่งคือ แหล่งเดิมริมฝั่งแม่น้ำมูล มีชาวจีนเป็นนายทุนใหญ่ควบคุมพื้นที่ในการผลิตเกือบทั้งหมด และแหล่งผลิตในบริเวณบ้าน "ป่าบง" จะมีนายทุนจากค่างดิน หรือนายทุนชาวพื้นบ้านที่สามารถพัฒนาตัวเองจาก

⁴² สมุดหมายเหตุรายวันโรงเรียนบ้านค่านเกวียน (บันทึกทำนอง) เล่ม 3 ลงวันที่ 21 พฤษภาคม 2478 หน้า 51.

ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาขึ้นเป็นนายทุน ในกรณีของนายเปี้ย ป้อกระโทก ซึ่งต่อมาหลังปี พ.ศ. 2504 สามารถควบคุมพื้นที่การผลิตทางด้านตะวันตกเกือบทั้งหมด

การขยายพื้นที่การผลิตดังกล่าวข้างต้นนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการขยายการผลิต เครื่องปั้นดินเผา อีกด้านหนึ่งซึ่งให้เห็นอย่างชัดเจนของการขยายการผลิตก็คือ การขยาย ตัวของจำนวนเตา และการพัฒนาเตา การขยายตัวของจำนวนเตานั้นก็หมายความว่า ความสามารถของชุมชนที่จะผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้มากขึ้น นายเปี้ย ป้อกระโทก นาย ทุนที่พัฒนาจากนายช่างปั้น กล่าวได้ว่า หลังปี พ.ศ. 2499 นั้น จำนวนเตาจะมีมากที่สุด ประมาณ 120 เตา⁴³ การขยายตัวของเตานี้สืบเนื่องมาจากความต้องการเครื่องใช้สอย ของชุมชนรอบข้าง ซึ่งนายพรหม กิตติเวทยานุสรณ์ กำนันตำบลท่าอ่าง ได้เล่าถึงความ ต้องการของชุมชนรอบข้างว่า กองเกวียนที่จะมาซื้อของในช่วงฤดูแล้งประมาณวันละ 40 - 70 เล่ม บริเวณทุ่งเกวียนจอดเต็มไปหมด ฟางในทุ่งวัก็กินจนเรียบ⁴⁴ นอกจากการขยาย ตัวของจำนวนเตาแล้ว การพัฒนาเตาก็มีการขยายในลักษณะเช่นเดียวกัน จะเห็นได้ อย่างชัดเจนว่า เริ่มมีการพัฒนาเตาเผา (หลัง พ.ศ. 2499) เพื่อเพิ่มเนื้อที่ในการบรรจุ ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาให้มีปริมาณมากขึ้นกว่าเดิม เช่นกรณีเตาของนายบุญ เพาะพินิจ สามารถบรรจุโอ่งได้ถึง 100 ลูก⁴⁵ และลักษณะเตาก็แปลกไปจากเตาชุดของผู้ผลิตรายอื่น ทั้งนี้เพราะ มีปล่องของเตา 2 ปล่อง นอกจากนี้นายปั้น บุญเนตร ยังได้ริเริ่มสร้าง เตาที่ก่อด้วยอิฐและกล่าวว่า "จนกระทั่งเตาที่ทำเผาทุกวันนี้ คงคิดผลิตขึ้นมาด้วยตนเอง"⁴⁶

การพัฒนารูปแบบเตาส่วนใหญ่จะเป็นความพยายามขยายเนื้อที่ภายในเตาให้ สามารถบรรจุเครื่องปั้นดินเผาให้ได้มากที่สุด พบว่าในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ขนาดของเตาส่วนใหญ่จะเผาโอ่งได้ประมาณ 18 ลูก "ไถ่ลงเผาในคราวนี้ (ที่ 1)

⁴³ สัมภาษณ์ นาย เปี้ย ป้อกระโทก 12 มีนาคม 2530.

⁴⁴ สัมภาษณ์ นาย พรหม กิตติเวทยานุสรณ์ 14 มีนาคม 2530.

⁴⁵ สัมภาษณ์ นาย ปั้น บุญเนตร 12 มีนาคม 2530.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน

โองใหญ่ 18 ลูก กระจ่างปลุกค้นไม้ขนาดกลาง 4 ลูก ครก - ลูก กระจ่างใบบัว - ลูก
โท - ลูก⁴⁷ ในขณะนั้นโองราคาถูกละ 1 บาท 50 สตางค์

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เกาซุกได้ขยายเนื้อที่ในการบรรจุโองจากเตาขนาดเล็กจนไปสู่เตาขนาดใหญ่ ดังนี้

เตาขนาดเล็ก ความกว้าง 6 ศอก ยาว 8 ศอก บรรจุโองได้ 30 ลูก

เตาขนาดกลาง ความกว้าง 8 ศอก ยาว 9 ศอก บรรจุโองได้ 50 ลูก

เตาขนาดใหญ่ ความกว้าง 10 ศอก ยาว 11 ศอก บรรจุโองได้ 60 ลูก

เตาขนาดใหญ่ที่สุด เป็นของนายบุญ เพาะพินิจ ที่สามารถบรรจุได้ถึง 100 ลูก แต่เตาขนาดนี้คงมีอุปสรรคในการเผา เพราะแตกค่างไปจากเตาซุกแบบเดิม กล่าวคือ มีปล่อง 2 ปล่อง ก่อให้เกิดปัญหาเรื่องคุณภาพ ทั้งนี้อาจจะเป็นการขยายเตาขนาดใหญ่ การควบคุมอุณหภูมิความร้อนของไฟที่ใช้เผาอาจจะไม่ทั่วถึงตลอดเตา จึงไม่เป็นที่นิยมของผู้ผลิตชาวท้องถิ่น อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นความพยายามที่จะขยายปริมาณการผลิต เพื่อตอบสนองต่อภาวะการขยายตัวของการผลิตเครื่องปั้นดินเผา.

กล่าวโดยสรุป การขยายตัวของการผลิตเกิดจากไคมีนายทุนจากภายนอกเข้ามา ประกอบการค้าเครื่องปั้นดินเผาภายในบ้านค่านเกวียน แต่ไม่สามารถเข้าไปประกอบการค้าภายในแหล่งเดิม (มูลหลวง) ที่มีผู้ประกอบการค้าเครื่องปั้นดินเผาดังเดิมเป็นผู้ครอบครองพื้นที่ในการผลิต จึงก่อก่อให้เกิดการขยายพื้นที่ในการผลิตมาทางตะวันตกของหมู่บ้าน (ป่าบง)

ในช่วงปี พ.ศ. 2484 - 2509 ไคมีมีการขยายแหล่งผลิตและพัฒนาเตาเพื่อขยายเนื้อที่ในการเพิ่มปริมาณการผลิตเครื่องปั้นดินเผา จะพบว่าราคาโองซึ่งเป็นผลผลิตหลักก็มีส่วนสัมพันธ์กับการขยายและพัฒนาเตาโดยขยับราคาสูงขึ้นเป็นระยะดังนี้

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน เล่ม 3 ลงวันที่ 21 พฤษภาคม 2478.

พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2484 - 2499 ราคาโองไก่ชัยับตัวขึ้นราคาตามค่า
บอกเล่าของผู้ประกอบการรายหนึ่ง ดังนี้

ช่วงเวลาโดยประมาณ	ราคาโอง (เกิม) บาท/ลูก	ราคาโองขึ้นเป็น บาท/ลูก
ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2	1.50	2.50
พ.ศ. 2487	2.50	3.50
พ.ศ. 2492	3.50	7.50
พ.ศ. 2497	7.50	10.50

ในช่วงระยะเวลาเดียวกันพื้นที่ที่คิดราคาเป็นเล่มเกวียนจะอยู่ในราคาระหว่าง
5 - 10 บาท

หลังปี 2499 - 2509 ราคาโองจะขึ้นราคา 1 ลูก 12 บาท ในขณะที่ราคา
พื้นขึ้นเป็น 100 บาท ต่อ 8 เล่มเกวียน

จากการคำนวณโดยอัตราเฉลี่ยโดยประมาณหลังปี พ.ศ. 2499 จะทำให้ทราบ
ถึงราคาต้นทุนในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา 1 เตา จะต้องใช้จ่ายดังนี้

1. ค่าพื้นที่เตาขนาดเล็กใช้พื้นที่ 8 เล่มเกวียน	100 บาท
2. ค่าช่างปั้น (ในกรณีไม่เป็นช่างฝีมือ)	45 บาท
3. ค่าดิน และค่าบรรทุกขนส่ง	20 บาท
4. ค่าค่านงานใส่ไฟ	20 บาท
1 เตา รวม	195 บาท ⁴⁸

จากค่าต้นทุนในการผลิตและสามารถได้ผลตอบแทน ถ้าคิดในอัตราเฉลี่ยโดย
ประมาณต่อคนใน 1 เตา ในอัตราที่ใช้คนงาน 4 คน ต่อ 1 เตา ผู้ผลิตจะได้เฉลี่ยคนละ
ประมาณ 50 บาท จึงก่อให้เกิดการขยายตัวของผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาทั้งจะกล่าวต่อไป

⁴⁸ สัมภาษณ์ นายเปี้ย ป้อกระโทก ราคาในช่วงระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ.
2499 - 2509 ในการผลิต 1 เตา จะต้องใช้คนงานตั้งแต่ 2 ถึง 12 คน

3. การขยายตัวของผลิตเครื่องปั้นดินเผา

การขยายตัวของผลิตเครื่องปั้นดินเผาจะพบจากการขยายแหล่งผลิตและจำนวนเตาที่เพิ่มขึ้นสูงสุดหลังปี พ.ศ. 2499 (120 เตา) จากคำสัมภาษณ์ นายเปี้ย ป้อกระโทก ผู้ประกอบการผลิตที่ครอบคลุมพื้นที่ฝั่งตะวันตก (ป่าบง) ของหมู่บ้านรายใหญ่คู่แข่งกับนาย โหวง แซ่โค้ว ที่ครอบคลุมพื้นที่ฝั่งตะวันออก (มูลหลง) ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ผู้ผลิตชาวท้องถิ่นหันมาประกอบอาชีพจากการคำนวณเฉลี่ยโดยประมาณคิดจากช่วงระยะเวลาที่มีการขยายจำนวนเตาสูงสุดคือ 120 เตา ซึ่งจะดูได้จากตารางต่อไปนี้⁴⁷

ตารางแสดงอัตราแรงงานในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ระหว่างปี พ.ศ. 2499 - 2509

จำนวนเตา โดยเฉลี่ย	อัตราแรงงาน คน ต่อ 1 เตา	อัตราแรงงาน ในการผลิตรวม	หมายเหตุ
120	4	480	จำนวนประชากร ของหมู่บ้านประมาณ 600 คน

เมื่อนำอัตราแรงงานที่คำนวณมาเปรียบเทียบกับค่าบอกเล่า พบว่ามีอัตราใกล้เคียงกัน จะพบได้ว่าอัตราแรงงานที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาคิดเป็นร้อยละของประชากร เป็นร้อยละ 80 ของประชากรรวมทั้งหมกของหมู่บ้าน (ฝั่งตะวันออกแม่น้ำมูล "มูลหลง" มีคนงาน 200 กว่าคนและฝั่งตะวันตกของหมู่บ้าน "ป่าบง" มีประมาณ 200 กว่าคน)

การขยายตัวของผลิตเครื่องปั้นดินเผาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการประกอบอาชีพของกลุ่มคนในสังคม เมื่อพบว่า "อาชีพของผู้ปกครองนักเรียน" ที่ระบุลงในช่อง "อาชีพของผู้ปกครองนักเรียน" จากสมุดทะเบียนประวัติของโรงเรียนบ้านก่านเจริญ (บ้านท่าอ่าง) ระหว่างปี พ.ศ. 2477 - 2508 จากตารางรวมเปรียบเทียบอาชีพผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนก้งกล่าว

47 สัมภาษณ์ นายเปี้ย ป้อกระโทก 12 มีนาคม 2530.

ตารางเปรียบเทียบอาชีพผู้ปกครองนักเรียนเข้าใหม่ของแต่ละปีโรงเรียนบ้านค่านเกวียน
ระหว่างปี พ.ศ. 2477-2508

ปี พ.ศ.	จำนวนนักเรียน เข้าใหม่ของแต่ละ ปี	ทำนา	อาชีพผู้ปกครองนักเรียน				
			ค้าขาย	รับราชการ	คหบดี	ช่างปั้น	รับจ้าง
2477-2487	779	639	23	9	8	-	-
2487-2497	746	673	26	8	7	3	29
2499-2508	751	552	48	17	18	34	52

ที่มา : สมุคทะเบียนประวัตินักเรียนโรงเรียนบ้านท่าอ่าง เล่ม 2, 3, 4.

จากตารางเปรียบเทียบอาชีพผู้ปกครองของนักเรียนที่ระบุดัง "อาชีพผู้ปกครอง"
โรงเรียนบ้านค่านเกวียน ในช่วงปี พ.ศ. 2477 - 2487 จากจำนวนนักเรียน 779
ราย พบว่าอาชีพของผู้ปกครองมีเพียง 4 อาชีพเท่านั้น คือ

1. อาชีพทำนา 639 ราย
2. อาชีพค้าขาย 23 ราย
3. อาชีพรับราชการ 9 ราย
4. อาชีพคหบดี 8 ราย

ข้อมูลจากตารางเปรียบเทียบทำให้ทราบในช่วงระยะดังกล่าวชาวบ้าน
ส่วนใหญ่จะมีอาชีพหลักในการทำนา อาชีพรองลงมาที่พบก็คือการค้าขาย ซึ่งอพยพเข้า
มาค้าขายในหมู่บ้านค่านเกวียน จากบันทึกสมุคหมายเหตุนรายวันโรงเรียนบ้านค่านเกวียน
ในปี พ.ศ. 2483 พบคำว่าตลาดค่านเกวียน โดยระบุว่า "ศึกษามพบนักเรียนที่หนี
ที่ตลาดค่านเกวียน"⁴⁹ บันทึกดังกล่าวจึงสามารถยืนยันได้อย่างชัดเจนถึงการเข้ามา

⁴⁹ สมุคทะเบียนประวัตินักเรียนโรงเรียนบ้านค่านเกวียน(บันทึกท่าอ่าง) เล่ม...

ประกอบการค้าของพ่อค้าในบ้านก่านเกวียน นอกนั้นอาชีพข้าราชการส่วนใหญ่จะเป็น
ครู และมีอาชีพรองจากข้าราชการก็ไ้แก่ คหบดี 8 ราย

นอกจากอาชีพของผู้ปกครองซึ่งที่กล่าวมาแล้วไม่พบอาชีพอย่างอื่นแต่เพียง
อย่างใด ซึ่งแตกต่างไปจากปี พ.ศ. 2487 - 2497 ซึ่งจะพบอาชีพเพิ่มขึ้นอีก 2
อาชีพ

จากการวางเปรียบเทียบอาชีพผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนบ้านก่านเกวียน
ระบุลงใน "ช่องอาชีพผู้ปกครองนักเรียน" ในช่วงปี พ.ศ. 2487 - 2497 จำนวน
เด็กนักเรียน 746 ราย พบว่า "ช่างปั้นดินเผา" และอาชีพรับจ้าง เพิ่มจากอาชีพ
เดิม 2 รายดังนี้

1. อาชีพทอผ้า 673 ราย
2. อาชีพค้าขาย 26 ราย
3. อาชีพคหบดี 7 ราย
4. อาชีพรับราชการ 8 ราย
5. อาชีพรับจ้าง 29 ราย
6. อาชีพช่างปั้นดินเผา 3 ราย

ในที่นี้จะกล่าวถึงอาชีพที่เกิดขึ้นใหม่ในบ้านก่านเกวียนคือ อาชีพช่างปั้นดินเผา
มี 3 รายคือ

1. นายเที่ยง นางคง ป้อกระโทก ผู้ปกครองเด็กชายแหม่ม ป้อกระโทก
2. นายลออ นางกรอง ปรุกระโทก ผู้ปกครองเด็กชายบัน ปรุกระโทก
3. นายแขก นางส้ม เปี้ยกระโทก ผู้ปกครองเด็กหญิงสุข เปี้ยกระโทก

จากข้อมูลดังกล่าวบ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเปลี่ยนอาชีพของผู้ผลิต
เครื่องปั้นดินเผาที่มีความมั่นใจในการประกอบอาชีพในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ที่
สามารถประกอบเป็นอาชีพได้ นอกจากนี้ข้อมูลนี้ยังสนับสนุนการขยายตัวของการผลิต
ของเครื่องปั้นดินเผาในช่วงเวลาดังกล่าว

การเพิ่มอาชีพรับจ้างที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อนจะพบในช่วงนี้ 29 ราย อาจกล่าวได้ว่าอาชีพรับจ้าง เป็นอาชีพใหม่ของคน อาจจะทำงานในโรงงานข้างบ้าน ซึ่งมีอาชีพที่ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาจ้างไว้ใน การชุกคิน คนงานใส่ไฟในเตาเผาเครื่องปั้นดินเผา

กล่าวโดยสรุปจากการรวบรวมการประกอบอาชีพผู้ปกครองนักเรียนตั้งแต่ พ.ศ. 2477 - 2508 จากสมุดทะเบียนประวัติโรงเรียนบ้านก้านกล้วย ข้อมูลดังกล่าวบ่งชี้ให้ทราบถึงว่าอาชีพเครื่องปั้นดินเผาเองสามารถที่ยึดเป็นอาชีพหลักนอกเหนือจากอาชีพการทอผ้า ในขณะที่เกี่ยวกับอาชีพรับจ้างว่าเป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องของเครื่องปั้นดินเผา ก็ขยายตัวเพิ่มขึ้น อันเป็นผลเนื่องมาจากการขยายตัวของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาดังที่กล่าวมาแล้ว

จากการวาง เปรียบเทียบอาชีพผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนบ้านก้านกล้วย (นับที่ท่าอ่าง) ในช่วงปี พ.ศ. 2499 - 2508 จำนวนนักเรียน 751 ราย พบว่าอาชีพผู้ปกครองดังนี้

อาชีพทอผ้า 552 ราย
 อาชีพรับจ้าง 92 ราย
 อาชีพค้าขาย 48 ราย
 อาชีพช่างปั้น 34 ราย
 อาชีพคหบดี 8 ราย

ข้อมูลดังกล่าวจะพบว่าแนวโน้มทางอาชีพหลักของชาวบ้านก้านกล้วย การทำนามีแนวโน้มลดลง อาชีพที่มีแนวโน้มสูงขึ้นก็คือ อาชีพรับจ้างและอาชีพช่างปั้นดินเผา ขณะเดียวกันอาชีพค้าขายก็เพิ่มขึ้น

จึงกล่าวได้ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวอัตราการขยายตัวของอาชีพรับจ้างกับอาชีพเครื่องปั้นดินเผา และอาชีพค้าขายนั้น ก็หมายความว่า การผลิตเครื่องปั้นดินเผาในการขยายการผลิตออกไปในวงกว้างพร้อมๆ กับเพิ่มอาชีพของผู้เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การผลิต คือ อาชีพรับจ้างทำให้ภาวะเศรษฐกิจของชุมชนเริ่มขยายตัวจะนำมาซึ่งผู้ประกอบการค้าภายในชุมชน เพื่อที่จะรองรับการขยายดังกล่าว

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภาวะของสงครามโลกครั้งที่สอง ได้ทำให้ชุมชนกานเกวียน ทำการผลิตเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบเครื่องใช้สอยที่หลากหลายมากขึ้นเพื่อทดแทนเครื่องใช้ที่ขาดแคลน อันได้ทำให้มีผู้คนหลายกลุ่มให้ความสนใจในการผลิตและการเข้ามาเป็นผู้ประกอบการในค่านเงินทุนในชุมชนกานเกวียน สภาวะการณ์ทั้งหมดได้ทำให้เกิดการขยายตัวทางการผลิต โดยเฉพาะการขยายตัวทางการพื้นที่และการพัฒนาเทคโนโลยีที่จะทำการค้า การขยายตัวของการผลิตเช่นนี้เองจึงทำให้มีผลกระทบต่อคนในสังคมมีความเปลี่ยนแปลงทางการอาชีพ

อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยพื้นฐานสองประการที่ทำให้พื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านกานเกวียนมีลักษณะที่แตกต่างไปจากหมู่บ้านโดยรอบก็คือ ประการแรก แหล่งดินที่มีคุณลักษณะพิเศษเหมาะสมสำหรับการทำเครื่องปั้นดินเผา ประการที่สอง ผู้คนในกานเกวียนส่วนใหญ่จะเป็นช่างปั้นที่มีความชำนาญ เป็นการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ความเหมาะสมสองประการดังกล่าวนี้เองที่ทำให้ผู้นำท้องถิ่นเห็นความสำคัญที่จะสนับสนุนให้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา เป็นอาชีพหนึ่งเพื่อเสริมรายได้ให้แก่ผู้คนในท้องถิ่น จึงเสนอแนวคิดขอจัดตั้งโรงเรียนสอนหัตถกรรมช่างปั้นดิน จนได้รับการสนับสนุนจากราชการให้จัดตั้งโรงเรียนประถมอาชีพอำเภอ (แผนกช่างปั้น) ขึ้นในปี พ.ศ. 2477

เมื่อเกิดภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2484 - 2488) ทำให้เกิดการขาดแคลนสินค้าอุปโภคและบริโภค เนื่องจากภาวะสงคราม โดยเฉพาะสินค้าจำเป็นสำหรับชีวิตประจำวัน ได้แก่ น้ำมันก๊าด กานเกวียนได้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นภาชนะใช้สอยเพื่อสนองตอบต่อภาวะดังกล่าว จนเป็นที่ต้องการของชุมชนโดยรอบของกานเกวียน ทำให้ผู้คนจากแหล่งอื่นเข้ามาประกอบการค้าเครื่องปั้นดินเผา ในขณะที่เดียวกันชาวจีนที่อพยพเข้ามาค้าขายโดยการรับซื้อและออกทุนให้ก่อนอาจจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ โดยคิดราคาจากผลผลิตเครื่องปั้นดินเผา จนสามารถควบคุมพื้นที่ในการผลิตได้ อย่างเช่นกรณีของนายโหวง แซ่ไค้ว ที่สามารถเข้าควบคุมพื้นที่การผลิตจนครอบคลุมแหล่งการผลิตบริเวณ "มูลหลง" ได้แทบทั้งหมด

ป่าปง เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ขยายตัวออกมา เกิดจากผู้ประกอบการคนอื่น ๆ ที่เข้ามาลงทุนในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ที่ไม่สามารถแทรกเข้าไปในแหล่งผลิตเดิมที่ถูกครอบครองแล้วได้ ก่อให้เกิดการขยายตัวไปสู่แหล่งผลิตใหม่

ในปี 2504 นายเปี้ย ป้อกระโทก นายช่างปั้นทองดินที่พัฒนามาจากการสนับสนุน
เงินทุนจากนายโหวง แซ่โค้ว ก็สามารถครอบครองพื้นที่การผลิตแหล่งใหม่ได้ ซึ่ง
ก่อนหน้านี้นักวิชาการเข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ป่าปงได้
พัฒนาจนกลายเป็นศูนย์กลางการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในปัจจุบัน ดังจะกล่าวในบทต่อไป